

en de reliëfverschillen zijn deze boezemlanden botanisch van bijzondere betekenis. Hier en daar zijn blauwgraslandachtige vegetaties met o.a. Waterdrieblad en Spaanse ruiter. De rietzomen en moerasbosjes zijn tevens rijk aan broedvogels. Op zonnige dagen zijn er in de bloeiende boezemgraslanden veel dagvlinders te zien

We zijn benieuwd wat deze gebieden ons aan nachtvlinders te bieden hebben. Wie ook geïnteresseerd is en een keer mee wil inventariseren kan het beste contact opnemen met een van de bestuursleden van de vlinderwerkgroep.

Resultaten speerpuntgebied 2004: De Schapedobbe; Gerrit Tuinstra.

Inleiding

Wanneer je het boek “De Vlinders van Friesland” (Lempke) leest, kom je regelmatig de vindplaats Elsloo tegen. Veel van de waarnemingen met deze vindplaats hebben betrekking op het gebied de Schapedobbe en zijn verzameld door Van Randen, die in Oosterwolde woonde. Niet zelden gaat het hierbij om waarnemingen van “niet alledaagse” soorten.

Ook na het verschijnen van “De Vlinders van Friesland”, in 1985, zijn in het gebied veel en bijzondere waarnemingen gedaan. Zowel op het gebied van nachtvlinders als dagvlinders. Zo is de Schapedobbe, voor zover bekend, het enige gebied in Friesland waar de bruine eikepage (*Satyrium ilicis*) nog vliegt. Wat nachtvlinders betreft is het gebied “een topper”. Dit is ook gebleken tijdens een excursie van onze werkgroep in 1997, toen zo’n 180 soorten nachtvlinders werden waargenomen, waaronder een aantal bijzonderheden.

In het vroege voorjaar van 2004 werd besloten om, wanneer toestemming van It Fryske Gea werd verkregen, de Schapedobbe als speerpuntgebied voor de rest van het jaar aan te merken. Het doel van de inventarisatie was het vergroten van de kennis van de nachtvlinderfauna van het gebied. Hierbij kon ook bekeken worden of een aantal bijzondere soorten, die in het verleden in het gebied werden waargenomen, nu nog present zijn. Drie van deze “aandachtssoorten” waren de uil *Actebia praecox* en de spanner *Charissa obscurata*, beide waargenomen tijdens de excursie in 1997 en *Coscinia cribraria*, een beervlinder die zowel ’s nachts als overdag actief is.

Meer informatie over de Schapedobbe is o.a. te vinden op pagina’s 11 en 12 van de Flinterwille van maart 2004.

Inventarisaties/methode.

Om een goed beeld te krijgen van de soortenrijkdom, dient een gebied herhaaldelijk en verspreid over een seizoen bezocht te worden. Dit is het afgelopen jaar op de Schapedobbe goed gelukt. De inventarisatielijst telt (redelijk verspreid over het seizoen) 24 data waarop nachtvlinders werden geïnventariseerd. 19 keer werd geïnventariseerd met behulp van kunstlicht. Zes keer werd deze methode aangevuld met “smeren” en op twee dagen werd uitsluitend gesmeerd. Op vier data

zijn ook waarnemingen overdag of in de vroege avond gedaan. Dit laatste bijvoorbeeld op beide excursies van de werkgroep op 10 juli en op 9 oktober, toen o.l.v. Leo Bot naar bladminerende soorten werd gezocht.

Per avond werd op één, twee of drie locaties met licht geïnventariseerd. Alle inventarisaties vonden plaats aan de rand van het gebied, in het zuidoostelijke deel, bereikbaar vanaf de Kloosterweg. Het bospad hier vormde een geschikte plek om te smeren. Meestal, vooral in het voorjaar, werden de lampen op het pad tegen de bosrand opgesteld. Later in het seizoen werd een aantal keer geïnventariseerd op de rand van het grote heideterrein en het schrale grasland aan de zuidkant van het gebied.

Smeren.

Al op de eerste avond (17 maart) werd een interessante soort waargenomen. Op deze avond werd met één lamp geïnventariseerd. Daarnaast werd er een zoetig mengsel op een aantal bomen gesmeerd. De eerste vlinder op het laken was een exemplaar van, wat later bleek een vrij algemene soort in het gebied, de onopvallende spanner *Pachynemina hippocastanaria*. Van deze soort werden in totaal meer dan 30 exemplaren geregistreerd. Op het laken werden diverse karakteristieke voorjaarssoorten waargenomen, waaronder een aantal soorten uit het geslacht *Orthosia*, *Apocheima pilosaria*, *Apocheima hispidaria*, de prachtig getekende *Biston strataria* en *Xylocampa areola*, waarvan de rupsen op kamperfoelie (*Lonicera periclymenum*) leven.

Op smeer werden twee *Orthosia*-soorten waargenomen, de voorjaarsspanner *Agriopsis marginaria* en ook de overwinterende *Conistra vaccinii*. Een exemplaar van *Spudaea ruticilla* werd pas tijdens de tweede rondgang langs de ingesmeerde bomen ontdekt tussen diverse exemplaren van de over het algemeen iets kleinere *Orthosia cruda*. *S. ruticilla* is een uil die een lange niet in Friesland waargenomen is. De soort ontbreekt in het geheel in de jaarverslagen van de Vlinderwerkgroep Friesland, maar wordt wel van een zevental vindplaatsen, voornamelijk in Gaasterland, genoemd in De Vlinders van Friesland. *S. ruticilla* is een soort van wat warmere eikenbossen.

Later in het voorjaar en ook in het najaar werden nog twee soorten uit het geslacht *Conistra* waargenomen. Van *C. rubiginea* werden vijf exemplaren op smeer en één exemplaar op licht waargenomen. Deze soort wordt weinig in Friesland waargenomen, vooral in het zuiden van de provincie. Zowel op 3 april als op 28 oktober werd steeds één exemplaar van *Conistra erythrocephala* waargenomen, beide op smeer. *C. erythrocephala* was uit Friesland uitsluitend bekend uit Gaasterland, waarbij het om oude waarnemingen gaat. Op de landelijke bijeenkomsten van de Sectie Ter Haar is de soort herhaaldelijk besproken. De soort schijnt zich uit te breiden. Ook in Friesland is het dus uitkijken naar deze wat grotere soort uit het geslacht *Conistra*.

Smeren in de zomerperiode is over het algemeen niet “rendabel”. Dit komt doordat er in die periode voldoende nectaraanbod is en de vlinders niet of veel minder op smeer komen. Op de Schapedobbe is dan ook alleen een aantal keer in het voor- en najaar gesmeerd, met uitzondering van 11 augustus, toen slechts drie soorten op de smeer werden aangetroffen. Omdat in het voor- en najaar veel minder soorten vliegen is het totaal aantal soorten dat op smeer is waargenomen (20) dan ook niet zo hoog. Daarentegen heeft het smeren wel een aantal interessante waarnemingen opgeleverd.

Micro's.

Er is op de Schapedobbe over het algemeen wat meer naar micro's gekeken dan in de voorgaande speerpuntgebieden. In totaal werden dan ook maar liefst 171 soorten micro's waargenomen.

Dit aantal is mede zo hoog door de bladmijnenexcursie van 9 oktober, waarbij in totaal zo'n 30 soorten werden waargenomen (zie het verslag in de vorige Flinterwille).

Een aantal interessante soorten micro's waargenomen op de Schapedobbe, worden hieronder beknopt beschreven.

Aroga velosella

Centraal in het gebied ligt in de heide een perceel grasland met een heel schrale begroeiing. Tijdens de middagexcursie van 10 juli werden op het graslandje vele exemplaren van *Aroga velosella* gesleept op het graslandje, voornamelijk uit de vegetaties met veel Zandblauwtje (*Jasione montana*) die hier massaal groeit. De voedselplant van *A. velosella* is echter geen Zandblauwtje maar Schapezuring (*Rumex acetosella*), een andere plant van schrale bodems. Van *A. velosella* werd op 26 april ook al een exemplaar waargenomen, op licht.

Sophronia semicostella

Op het andere (vrij nieuwe) schrale grasland, aan de zuidkant van de Schapedobbe, werden tijdens deze excursie een aantal exemplaren van *Sophronia semicostella* opgejaagd uit de vegetatie en gevangen. *S. semicostella* is net als *A. velosella* een soort uit de familie van de *Gelechiidae*. Ook later werden nog exemplaren van deze soort waargenomen, onder andere op licht. (Zie ook de vorige Flinterwille.)

Pammene obscurana

Een waarneming van een leuke bladroller is die van *Pammene obscurana*, een soort die in Friesland slechts zelden is waargenomen. De rups van *P. obscurana* leeft op berk (*Betula spec.*). Het exemplaar werd op 29 mei waargenomen op licht.

Oxyptilus chrysodactyla en *Buckleria paludum*

Op de Schapedobbe werden in totaal zes verschillende soorten vedermotten waargenomen. Eén hiervan was *Oxyptilus chrysodactyla*. Van deze soort werden in 2003 en 2004 meer waarnemingen gedaan in de omgeving van de Schapedobbe. Nu dus ook een exemplaar op de Schapedobbe zelf, tijdens de excursie op 10 juli.

Een tweede bijzondere vedermot is *Buckleria paludum*. Na diverse keren zoeken werden op 11 augustus twee exemplaren van dit zeer kleine vedermotje waargenomen in de laagte aan de zuidkant van het gebied, waar erg veel zonnedauw (*Drosera spec.*) groeit, de voedselplant van de vlinder.

Plodia interpunctella

Op 16 april werd een exemplaar van *Plodia interpunctella* waargenomen, op licht. De soort wordt voornamelijk in zuidelijker delen van Nederland waargenomen. *P. interpunctella* is een zgn. “voorraadinsect”. De rupsen leven in voorraden van allerlei zaden, noten en bollen en wordt hierdoor dikwijls in huizen en andere gebouwen waargenomen.

Calybites phasianipennella en *Diurnea lipsiella*

Op de laatste dag dat er geïnventariseerd werd, op 28 oktober, werden twee soorten micro's gevangen, beide op licht. Van *Calybites phasianipennella*, een heel klein vlindertje, werden twee exemplaren gevangen. In De Kleine Vlinders (1993) wordt in Friesland slechts één stip gegeven. Voedselplanten die genoemd worden zijn Grote wederik (*Lysimachia vulgaris*), duizendknoop (*Polygonum*) en zuring (*Rumex*).

Diurnea lipsiella is het “neefje” van de zeer algemene *D. fagella*. *D. lipsiella* (oude naam: *D. phryganella*) vliegt in het najaar, *D. fagella* in het voorjaar. Mannetjes van *D. lipsiella* kunnen in het najaar overdag (vliegend) worden waargenomen. *D. fagella* wordt vaak op boomstammen e.d. gevonden. De vrouwtjes van beide soorten hebben gereduceerde vleugels.

Macro's.

Onder de kop “smeren” werden hierboven al een aantal namen gegeven van macro's die tijdens de inventarisatie werden waargenomen. Van het totaal aantal waargenomen soorten macro's werd echter slechts 6% op smeer waargenomen! Dit betekent dus dat het overgrote deel van de macro's op licht waargenomen is.

In totaal werden tijdens de inventarisatie op de Schapedobbe maar liefst 310 macro-soorten waargenomen. Het aantal soorten per familie is als volgt:

PSYCHIDAE (Zakdragers)	3	GEOMETRIDAE (Spanners)	105
LIMACODIDAE (Slakrupsen)	1	NOTODONTIDAE (Tandvlinders)	17
ZYGAENIDAE (Bloeddrupjes)	2	NOCTUIDAE (Uilen)	128
LASIOCAMPIDAE (Spinners)	5	PANTHEIDAE (Donsuilen)	2
SATURNIIDAE (Nachtpauwogen)	1	LYMANTRIIDAE (Donsvlinders)	4
SPHINGIDAE (Pijlstaarten)	8	NOLIDAE (Visstaartjes)	6
DREPANIDAE (Eénstaarten)	12	ARCTIIDAE (Beren)	16

Enkele interessante en bijzondere soorten zijn:

<i>Malacosoma castrensis</i>	<i>Gluphisia crenata</i>	<i>Apamea furva</i>	<i>Euxoa cursoria</i>
<i>Lasiocampa trifolii</i>	<i>Acronicta alni</i>	<i>Lacanobia w-latinum</i>	<i>Agrotis vestigialis</i>
<i>Chloroclysta siterata</i>	<i>Blepharita satura</i>	<i>Heliophobus reticulata</i>	<i>Panthea coenobita</i>
<i>Eupithecia indigata</i>	<i>Apamea lateritia</i>	<i>Pachetra sagittigera</i>	<i>Coscinia cribraria</i>

De kleine spinner *Malacosoma castrensis* is in Friesland een zeer lokale soort. Lempke vermeld in *De Vlinders van Friesland*, naast Terschelling slechts drie vindplaatsen in het zuidoosten van Friesland. De Schapedobbe (ofwel Elsloo) zit hier niet bij. Wel wordt het Fochteloërveen genoemd, de enige vindplaats waar de soort de afgelopen jaren, tijdens excursies van de Vlinderwerkgroep Friesland, nog is waargenomen. Of de vlinder op de Schapedobbe een (grote) populatie heeft is onduidelijk. Van de soort werd slechts één exemplaar (mannetje), op 31 juli waargenomen. Overigens werd op dezelfde dag (ook op licht) een exemplaar van de algemenere *M. neustria* waargenomen.

Een andere interessante spinner die waargenomen werd is *Lasiocampa trifolii*. Deze soort heeft twee vormen, een lichte die op de eilanden voorkomt en een donkere, in het zuidoosten van de provincie. Buiten de eilanden en de Schapedobbe is *L. trifolii* momenteel uitsluitend bekend van het Fochteloërveen.

Van *Hemaris fuciformis*, een soort uit de familie van de pijlstaarten, werden op de excursie op 10 juli een aantal rupsen gevonden. Deze leven op kamperfoelie (*Lonicera peryclimenum*) en verraden zich door kleine gaatjes in de bladeren te vreten.

Chloroclysta siterata werd in Friesland voor het eerst in 2002 waargenomen te Beetsterzwaag. In 2003 werd daar weer een exemplaar waargenomen en het afgelopen jaar werd de soort in Lauwersoog en Bakkeveen waargenomen. Zowel op 4 september als 28 oktober kwam een exemplaar van deze spanner op het laken op de Schapedobbe. Mogelijk breidt de soort zich uit en zal hij in de toekomst in Friesland meer worden waargenomen.

Van *Perizoma albulata* werden tien exemplaren waargenomen. Eén exemplaar op 29 mei, de andere negen op 8 juni. Op vindplaatsen kan de soort in aantal waargenomen worden. De belangrijkste voedselplant van *P. albulata* is Kleine ratelaar (*Rinanthus minor*). Of deze plant op de Schapedobbe of in de directe omgeving voor komt is niet bekend.

Een derde interessante spanner is *Eupithecia indigata*. Lempke vermeld slechts drie vindplaatsen van de soort. Voor zover bekend is dit kleine spannertje voor het laatst

in 1964 in Friesland waargenomen, niet ver van de Schapedobbe, in Oosterwolde.

De jaarverslagen van de Vlinderwerkgroep Friesland vermelden de soort in het geheel niet. De voedselplant van *E. indigata* is Grove den (*Pinus sylvestris*).

De tandvlinder *Gluphisia crenata*, de uil *Acronicta alni* en de donsuil *Panthea coenobita* zijn drie soorten die vooral de laatste jaren steeds meer in Friesland waargenomen worden. Alle drie soorten worden niet genoemd door Lempke en zijn dus niet voor 1986 in Friesland waargenomen. Van *G. crenata* werd steeds één exemplaar waargenomen op 29 mei, 22 juni en 10 juli. Van *A. alni* werden in totaal 13 exemplaren waargenomen (19 en 29 mei en 8 juni). Van de prachtige zwart-witte *P. coenobita*, waarvan de rupsen op naaldbomen leven, werden maar liefst zeven exemplaren waargenomen. Een laat exemplaar kwam op 6 augustus op het laken.

Een vrij laat in het jaar vliegende soort is *Blepharita satura*. De soort wordt in De Vlinders van Friesland van slechts drie vindplaatsen vermeld en ook in de jaarverslagen van de Vlinderwerkgroep Friesland wordt de soort weinig genoemd. De vlinder komt zowel op licht als goed op smeer. Op 4 september werd van deze soort één exemplaar op licht waargenomen.

Een nog zeldzamer soort is *Apamea furva*. Van deze soort geeft Lempke slechts twee vindplaatsen, 't Schar en het Fochteloërveen. Na 1985 is nog slechts één exemplaar bekend geworden (jaarverslagen Vlinderwerkgroep Friesland). De rupsen leven op verschillende grassen.

Een tweede *Apamea*-soort die vooral de laatste jaren weinig waargenomen wordt, is *Apamea lateritia*. De soort is vrij lokaal en in hoofdzaak op de zandgronden, schrijft Lempke.

Nog twee soorten uilen die vrijwel uitsluitend op de zandgronden waargenomen zijn, zijn *Lacanobia w-latinum* en *Heliophobus reticulata*. Beide soorten worden ook weer vooral de laatste jaren weinig waargenomen. *L. w-latinum* leeft op Brem (*Cytisus scoparius*). Van de soort werden in totaal 16 exemplaren waargenomen. Van *H. reticulata* werden slechts twee exemplaren waargenomen, op 14 juni. De soort wordt vooral in de duinen waargenomen.

Lacanobia w-latinum

Heliophobus reticulata

Een soort die al eerder in Flinterwille werd beschreven is *Pachetra sagittigera*. In mei 2002 werden tijdens een excursie van de VWG verschillende exemplaren waargenomen nabij Allardsoog. Eerder werden van dezelfde soort in dezelfde omgeving exemplaren gevangen door Hoornveld. Op de Schapedobbe werden maar liefst 34 exemplaren, op licht waargenomen. Blijkbaar is de soort hier goed vertegenwoordigd.

Nog twee soorten van hoofdzakelijk de eilanden (duinen) zijn *Euxoa cursoria* en *Agrotis vestigialis*. Naast de eilanden zijn de soorten hier en daar in het zuidoosten, op de zandgronden waargenomen. Drie vindplaatsen van *E. cursoria* die in De Vlinders van Friesland worden genoemd, zijn Oosterwolde, Fochteloërveen en Aekingerzand, allen niet erg ver van de Schapedobbe. Van de soort werd op 11 augustus een exemplaar waargenomen.

Een prachtig getekende uil is *A. vestigialis*, die vrij laat in het jaar vliegt. Op de Schapedobbe komt de soort algemeen voor. In totaal werden er 43 exemplaren geteld, met op 11 augustus 24 exemplaren.

Slechts één van de drie eerder genoemde doelsoorten werd waargenomen. Over de aanwezigheid van *C. obscurata* en *A. praecox* op de Schapedobbe, is helaas geen duidelijkheid gekomen. De derde soort, *Coscinia cribraria*, werd wel waargenomen. Deze beervlinder werd op vier verschillende dagen waargenomen, met op 31 juli zo'n 150 exemplaren (op licht). Een zeer hoog aantal!

Tot slot...

In geen van de voorgaande speerpuntgebieden is zo'n groot aantal soorten waargenomen; **481!** Zowel de variatie in het gebied (naald-, loof- en gemengd bos, struweel, droge en vochtiger heide, (schraal) grasland, dobbe e.d.) als de ligging in de provincie (zuidoost) zullen bijgedragen hebben aan dit hoge aantal.

De totale lijst van in Friesland waargenomen macro-nachtvinders bestaat uit ongeveer 630 soorten. Met 310 soorten macro's (dus bijna 50% van de Friese totaalijst!) kan inderdaad gesteld worden dat de Schapedobbe een "topper" is op het gebied van nachtvinders.

De inventarisatie werd uitgevoerd door de volgende leden van de Vlinderwerkgroep Friesland: Gerard Bergsma (Appelscha), Henk en Auke Hunneman (Gorredijk), Siep en Jannie Sinnema (Hemrik) en Gerrit Tuinstra (Drachten).

De totale soortenlijst van de Schapedobbe, speerpuntgebied 2004, is digitaal beschikbaar. Geef even een berichtje (e-mail adres voor in deze Flinterwille), dan wordt de lijst u via e-mail toegezonden.

Gebruikte literatuur:

Flinterwille's maart 2004 en oktober 2004, Vlinderwerkgroep Friesland.

Vlinders van Friesland, B.J. Lempke, 1985.

Flinterwille Vlinderwerkgroep Friesland maart 2005

De Kleine Vlinders, Handboek voor de Faunistiek van de Nederlandse microlepidoptera, J.H. Kuchlein, Pudoc Wageningen, 1993.

Die Tortriciden Mitteleuropas, Jozef Razowski, Bratislava, 2001.

Die Schmetterlinge Baden-Württembergs, Band 9, Nachtfalter VII, Gunter Ebert e.a., Ulmer, 2003.

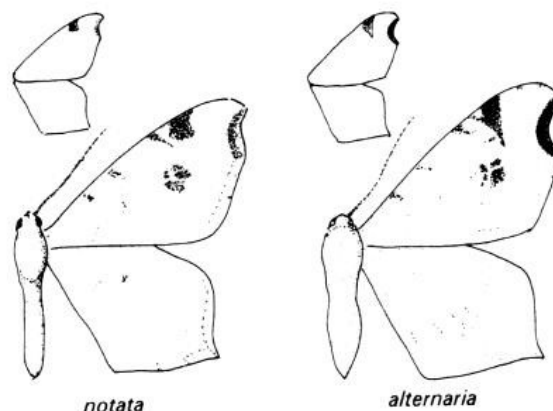
Colour Identification Guide to Moths of the British Isles, Bernard Skinner, Viking, 1984.

Verslag determinatiedag 15 januari 2005. Jannie Sinnema

's Morgens kwam Leo Bot al vroeg van Terschelling naar Hemrik. Samen met Joop Kuchlein heeft hij de hele dag achter het binoculair gezeten om microvlinders te determineren en beide heren gunden zich weinig tijd voor de koffie met appeltaart of later de soep met broodjes. 's Ochtends waren we met 13 personen die bijna allemaal ook wat lekkers voor de dag hadden meegenomen.

Hessel Hoornveld sr. had in zijn vlinderbak o.a. de bijzondere oecophoor *Semioscopis steinkellneriana*. Deze micro was goed te determineren met de aanwezige literatuur. In De Kleine Vlinders van Kuchlein (1993) worden maar 4 vindplaatsen in Friesland aangegeven.

Johan Meijer wilde op de computer meer uitleg over gegevens invoeren in Excel. Abel en Francisca Jagersma hadden veel foto's mee van nachtvlinders. Er volgde een discussie of de spanner op de foto nu *Macaria notata* was of juist *alternaria*. De ene persoon let op het bruine driehoekje aan de voorrand van de voorvleugel; de ander meer naar de donkere maanrand. Opvallend was dat Leo met een geheel ander kenmerk naar voren kwam: de bijna vierkante bruine vlek op de voorvleugel lijkt bij *notata* net een pootafdruk!

's Middags kwamen Wiebe Poppe en Hans Bijl langs met enkele macrovlinders. Ook zij werden door andere aanwezige vlinderkenners geholpen om de meegebrachte vlinders op naam te brengen. Hans had in Frankrijk rupsjes gevonden op een soort Brem en deze opgekweekt. De uitgekomen kleine zwarte vlinders leken op Psychiden maar de rups was dus anders. Uiteindelijk vonden we de naam van deze Zuid-Europese soort: *Heterogynis pennella* die leeft op *Genista spinosa*.

Ook Tymo Muus kwam even langs om zijn opgekweekte Oleanderpijlstaart te tonen. Anderen maakte hier gebruik van om er snel een foto van te maken.